

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

БУСЛЕНКА Василя Володимировича «Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем» подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Подальші перспективи розбудови парламентської демократії в посткомуністичних країнах неможливі без конструктивної опозиції, роль якої важко переоцінити. В умовах проведення вільних виборів опозиція легітимізує владу, створює сприятливе середовище для міжпартійної конкуренції, залишаючись при цьому джерелом альтернативної політики. Наявність парламентської опозиції є важливою ознакою змагальності в партійній системі та слугує додатковим механізмом стримування та протидії між гілками влади. Від характеру взаємовідносин опозиції та влади залежить у значній мірі стабільність функціонування самих демократичних інститутів. Тому проблема пошуку оптимальної моделі взаємодії влади та опозиції є однією з найактуальніших в політології.

Особливо актуальним залишається виокремлення моделей взаємовідносин по лінії «влада-опозиція», одні з яких сприяють побудові консолідованої демократії, а інші призводять до політичних конфліктів та імітації демократизації. В цьому плані задля вивчення потенційних крос-національних відмінностей у таких взаємовідносинах здобувач здійснив емпіричний аналіз практик взаємодії в Чехії, Словаччині, Польщі та Угорщині як свого роду кейсу для теоретичних узагальнень та верифікації процесів демократизації на постсоціалістичному просторі. Тому дисертаційне дослідження Бусленка Василя Володимировича «Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем» є актуальним, покликане заповнити прогалину у політологічних

розвідках теоретико-методологічних підходів щодо комплексного пізнання специфіки та характеру патерних взаємовідносин опозиції та влади через вплив на процес демократизації політичних систем країн Вишеградської групи.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що сформульовані положення і висновки дослідження створюють базис для подальших теоретичних розроблень і наукових розвідок з проблем теоретичного осмислення мети та діяльності опозиції та синергетичного ефекту, який досягається у випадку вибудовування її ефективних взаємозв'язків з владою. Подальше врахування в політичній практиці виявлених в роботі інституційних механізмів, які забезпечують включення опозиції у формуванні політичних рішень, сприятиме подальшому розвитку процесу демократизації в моно- та полісегментних суспільствах, включно з Україною.

Зміст дисертаційного дослідження, опубліковані наукові праці і автореферат дають підстави стверджувати, що наукові результати і висновки даної дисертаційної роботи цілком обґрунтовані.

Дисертаційна робота побудована цілком логічно у повній відповідності до постульованих автором завдань. Об'єкт і предмет дослідження, а також мета і завдання цілком відповідають заявленій темі. Не викликає сумнівів наукова новизна одержаних результатів, їх теоретико-прикладне значення. Таке твердження впливає насамперед з урахування методологічної основи дисертації, у рамках якої автор використовує комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналізу українських і зарубіжних наукових джерел, результатів політологічних досліджень; визначення й аналіз термінологічного апарату тощо.

Авторським підходом у дослідженні є аналіз патернів у взаємовідносинах влади та опозиції з точки зору їх впливу на динаміку процесів демократизації. З огляду на дисипативність політичних систем та їх

здатність до самоорганізації у формі появи нових інститутів, що закріплюють статус акторів та правила гри, такий підхід виглядає досить продуктивним. Як впливає з дослідження такі патерни є продуктом реалізації політичними акторами стратегій накопичення та конвертації суспільних капіталів, узгодженої фіксації диспозицій в межах політичного поля та габітусу. До них здобувач відносить лояльність/нелояльність, співробітництво, компроміс, конструктивну критику та ін.

В роботі також вдалося встановити специфіку патерних взаємовідносин між владою та опозицією в кожній з досліджуваних країні, які за умов репозиціонування зберігають стійкі характеристики і попри нелінійний характер демократизації дозволяють спрогнозувати поведінку головних акторів особливо в ситуації вибору шляху в момент біфуркації. Автор, на основі аналізу базових індикаторів доводить, що всі провладні та опозиційні структури як елементи системи визначаються залежно від координації один з одним та з іншими елементами системи і їх дії ґрунтуються на принципі емерджентності, що дозволяє встановлювати певні патерні взаємовідносини.

Дисертант ґрунтовно проаналізував суспільно-політичні процеси в країнах Вишеградської групи, інституційні аспекти діяльності опозиції, визначив роль інститутів конструктивної взаємодії з владою для подальшої демократизації.

Здобувач показав добре володіння методологічними навичками підготовки дисертаційного дослідження. Про це свідчить використання сучасних методів наукового пошуку. Методологія дослідження окресленої проблематики обрана автором з урахуванням специфіки поставленої мети, предмету та об'єкту дослідження. До позитивів роботи варто віднести також дослідження взаємовідносин влади та опозиції з точки зору інтеракцій в межах політичного поля. В дисертації доведено, що взаємовідносини між владою та опозицією в межах політичного поля детерміновані процесами конвертації суспільних капіталів та відображаються в характері розподілу

метакапіталу держави. За допомогою неоінституційного підходу та теорії конвертації суспільних капіталів Бусленко В.В. справедливо стверджує, що встановлені в процесі взаємодії формальні та неформальні правила «гри» спрямовані в основному на консервацію співвідношення політичних сил, диспозицію між двома полюсами та недопущення інших агентів до переділу політичного поля, що досягається за рахунок штучного зниження рівня міжпартійної конкуренції і негативно позначається на якісних характеристиках демократизації.

Цілком правильною і достатньо аргументованою є позиція дисертанта щодо того, що в умовах зближення позицій влади й опозиції та узгодження між ними переділу метакапіталу держави, «процес демократизації є стабільнішим, з менш вираженими фазами флуктуації та біфуркацією. Це зумовлювалося стійкими відносинами між основними соціальними агентами, що нейтралізували вплив звичайних та незвичайних атракторів» (с. 4). Висновок, що надається в кінці другого розділу, говорить про вплив на демократизацію «незначних атракторів, котрі породжувалися нерівновагою, нестабільністю та накопиченням флуктуацій. Основними з них були вибори як звичайний атрактор. Вони сприяли самоорганізації системи та послаблювали флуктуацію» (с. 148).

Дисертант проаналізував в другому розділі оформлення інституційного середовища для формування конструктивної опозиції та вияснив моделі взаємовідносин з владою у процесі демократичного переходу в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині. Уточнено конвертаційні стратегії основних соціальних агентів та їх вплив на виникнення диспозицій в політичному полі та репозиціонування політичних сил як умов відносно лінійного переходу до фази консолідованої демократії.

Подальша логіка дослідження стосується з'ясування початкових умов, характеру та специфіки патерних взаємовідносин між владою та опозицією та їх впливу на процеси демократизації політичних систем в період від перших установчих виборів до 2004 р. В результаті поєднання

методологічних принципів концепції конвертації суспільних капіталів та неінституційного підходу, в третьому розділі виявлено механізми конвертації суспільних капіталів та чинники, що на них впливають, уточнено стратегії індивідуальних та групових акторів на етапах дивергенції та конвергенції флуктуації політичних систем.

В четвертому розділі досліджено зв'язок між конвертаційними стратегіями опозиційних і правлячих еліт під час зміни влади, якісною динамікою політичного поля та процесами демократизації в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині після входження до ЄС.

П'ятий розділ присвячений моделюванню динаміки демократизації політичних систем Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини та здійсненню крос-темпорального синхронного порівняння впливу патерних взаємовідносин між опозицією та владою на процеси демократизації політичних систем даних держав. Здобувач узагальнив роль конвертаційних стратегій політичних акторів у зміні якісних характеристик трансформації політичного поля соціумів. Розділ насичений порівняльними таблицями та схемами, що побудовані на аналізі даних зарубіжних аналітичних центрів.

Дисертаційну роботу завершують висновки, які узагальнюють напрацювання та наукові відкриття кожного з розділів. Вони дають цілісне уявлення про авторську концепцію. Отримані результати, висновки свідчать про вирішення поставлених завдань, вони обґрунтовані і мають важливе наукове значення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується публікацією основних результатів у фахових вітчизняних та іноземних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях. Якість, обсяг та кількість публікацій здобувача відповідає усім вимогам. У публікаціях відображені усі основні положення та висновки дисертаційного дослідження.

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження В. В. Бусленка слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження:

1. Здійснюючи крос-регіональний компаративний аналіз інституційних механізмів взаємодії опозиції та влади в країнах Вишеградської групи в контексті відносин виконавчої та законодавчої гілок влади здобувач розглядає в якості основних інститутів парламент та уряд. В той же час досить незначна роль відводиться інституту Президента.

2. В підрозділі 2.2. показано, що парламентська опозиція в країнах Вишеградської групи впливає на діяльність уряду через різні канали. Основними з них є політичний контроль над кабінетом, який здійснюється шляхом голосування з питання довіри (недовіри); години запитань до уряду; вплив на зміст урядових законопроектів через участь у законодавчому процесі та діяльність представників у парламентських комітетах; контроль законності урядової політики через Конституційний суд або ініціювання референдумів (с. 131). Проте даний підхід не враховує вплив неформальних інститутів на поведінку основних політичних гравців.

3. Підрозділ 3.1. дещо переобтяжений фактологічним матеріалом щодо формування парламентської опозиції в 1990-их рр. та налагодження її взаємовідносин з урядом (с. 150 – 159).

4. Дисертант доречно звернув увагу на те, що в Угорщині корупція носила системний характер і лише поглиблювалася зі зміною влади (с. 300). Але з дисертації не зрозуміло, яка роль сил вирівнювання та стратифікації як класичного варіанту діяльності соціальних агентів в політичному полі.

5. Розглядаючи взаємовідносини влади та опозиції в Чеській Республіці автор стверджує, що «встановлені патерні відносини між опонентами не сприяли різкій флуктуації, мінімізували негативне значення звичайних та дивних атракторів і позитивно впливали на динаміку демократизації» (с. 217). Складається враження, що атрактори мають лише негативне значення для демократизації.

Зважаючи на складність і багатоаспектність предмета дослідження, відзначимо, що наведенні зауваження і міркування жодною мірою не впливають на високу оцінку дисертації В. В. Бусленка, не знижують її наукової і практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на активізацію подальшого наукового пошуку автора.

Автореферат відображає основний зміст і висновки дисертаційного проекту, який є завершеною науковою працею. Вивчення матеріалів дисертаційної роботи та автореферату свідчить про відповідність останнього основним положенням дисертаційного проекту. В авторефераті розкриті основні наукові результати, отримані в результаті дослідження, ступінь новизни роботи, сформульовані висновки. Представлений автореферат адекватно відображає зміст дисертаційного дослідження. В ньому немає жодних розбіжностей між текстом дисертації та положеннями автореферату.

Таким чином, дисертаційне дослідження В. В. Бусленка відповідає існуючим вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор
кафедри соціології та політології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

І. О. Поліщук

Підпис	<i>Поліщук І.О.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>[Signature]</i>
	<i>01.09.2020</i> р.